

עד.

גרים בודדים וידועים.

עכשו בדבר גרים בודדים שיש להם ערך הסטורי:

ר' אברהם גר-צדק ממשפחת פוטוצקי המפוארה בין אצילי פוילין משנים קדמוניות. נולד בשנת 1719*).

כמנהג אצילי פוילין, בימים ההם, התחנך בפריס המעטירה, ושמע לקח באקדמיות שונות למדעים שונים, ועשה חיל בלמודים.

במקרה התודע הנסיך הצעיר הזה, ביחד עם חברו בן ההגמון זארימבה, שלמד אתו בצותא חדא, אל יהודי זקן שגר בשיבבתם, וילמדו ממנו שלש פעמים בשבוע את השפה העברית וכתבי הקדש במקורם.

לב פוטוצקי הרך והמתרגש התלהב מאד מלמודי התנ"ך במקורו, מבלי אותו טיח-טפל שהכבידו עליהם פירושיהם ומסקנותיהם של הכהנים הנוצרים שהיו מלעיטים אותם בלימודי התיאלוגיה על פי התאמה, כמובן, עם ההשקפות הנוצריות שאינן מרומזות כלל בתנ"ך... ולאט לאט התחילו תוססות בו ובחברו כל אותן הנבואות שהעלו לבסס את הנצרות בתנ"ך וכו'. אז נדברו שני החברים פוטוצקי וזרימבא: להתקרב ביותר להיהדות המקורית, ובמצאם איש איש את לבב חברו נכון לפניו, התחילו להרהר ביותר ולהתיעץ בינם לבין עצמם: על דבר התייחדותם הגמורה בקרב היהודים.

לשם זה נסע פוטוצקי לרומי, מקום מגורי האפיפיור אבי הנצרות, בכדי להתחקות שם היטב על שרשי ויסודי האמונה הקתולית שלהם, בתנאי מותנה ביניהם: שאם באמת כך הוא בשקר יסודה, כפי שהם מתחילים עכשו להבינה,

---

(*) חומר זה ע"א גרי הצדק הללו, ביחוד על דבר פוטוצקי, אשר עד היום לא פסקו אנדות שונות להיות סתהלכות בינינו וכיניהם (הגוים) על אודותם, אספתי ולקטתי מהמפר הקטן "גרי הצדק" (מיסודו של א. מ. דיק) שנדפס בהירחון "די אידישע וועלט" תרע"ג, ונעתק לעברית ע"י ב. קרופניק בהוצאת "מנורה" (וינה — ברלין, חרפ"א); וכן מקטע עתון אחד ששלח לי הסופר הישיש נ. ל. ליובאוויטש סנוויוורק (סבלי רשום: מי הוא עתון זה?) שחתם עליו ח. ש. נייהווען. ומעוד מקורות אחרים שהשויתי אליהם, בכדי להוציא את המסקנות היוחר מתקבלות על הלב. וכן הוספתי כמה ששמעתי מנעורי על אודות "גרי הצדק" הללו, שוקני הדור או, לא פסקו מלשוחח ומלספר על אודותם.

הרי עליהם לנסוע לאמסטרדם שבהולנד – לקבל עליהם את דת, ולהתגייר בריש-גלי, כפי חוקי ארץ זו המרשים זאת.

כבוא פוטוצקי רומאה נתקבל בה בכבוד גדול כיאות לשמו ההולך לפניו, וכל הבישופים והחשמנים וכו', כבדוהו מאד, ויכרו לו אוזן לשמוע בלמודי התולוגיה שלהם. אף הוא היה עושה להם משתאות גדולים לעתים תכופות (לפי גירסא אחת: פעם בכל שבוע) והיה מעניקם במתנות גדולות ויקרות כיד עשירותיו.

לא ארכו הימים, והדוכס הצעיר פוטוצקי אמר לנפשו: הנה ראיתי מה שראיתי, וברור לי עכשו, כי האלהים נחני בדרך אמת, וכבר אדע להבחין בין אמת לשקר וכו', והריני מוכן ומזומן וערוך בכל – להיות ליהודי. ויברח מרומא בהחבא, וירד באניה להולנד, בא לאמסטרדם, והתחיל לחקור וללמוד בתשוקה רבה את עיקרי דת-ישראל, וכעבור ימים מעטים – נימול ונתגייר!

עה.

וחברו זרימבה לא ידע מכל אשר נעשה אתו מיום צאתו מרומא, כי ירא הדוכס הצעיר להודיעהו דבר, פן יבולע לו. הוא ישב לו בפריז וצפה לידיעות מחברו פוטוצקי, עד עבור שלשים חדשים. כי כן ימלאו ימי הבוגרים, בשבת תחכמוני, עד קבלם תעודת בגרות. ואחרי כן שב לביתו לליטא שהיתה כפופה אז לפולין. ויקר מקרהו להתארח בחצר השר הפולני טישקביץ ידיד אביו. השר קבל אותו בסבר פנים יפות ויואיל לשבת עמו חדש ימים. וכאשר בקש זרימבה הצעיר לשוב לבית אביו לא נתנו השר טי, ושדלהו בדברים להשאר עוד, ובהמשך הימים גלה את אוננו לאמר: 'דע נא, כי חשקה בך נפשי מאד, ואני חפץ לתת לך את בתי לאשה, ואף היא כפי שאחזה לי, כבר נפשה קשורה בנפשך'.

הדבר מצא חן בעיני זרימבה, והוא כתב אגרת, כוללת כל הענין, לאביו ההגמון אשר מיהר לבוא לחצר השר, ועשו חתונה גדולה וכו'. ויגדל שמו של הצעיר זרימבה המלומד, במאד מאד בכל הסביבה, וכל גדולי פולין-ליטא ואציליה ומלומדיה וכו' התפלאו על חכמתו ובינתו ויפיתארו וכו', כי הוסיף בחכמתו וביסויו על כולם, וגם היה איש תם וישר ובעל מדות תרומיות, מאין כמוהו ביניהם אז.

לתקופת השנה הרתה אשתו ללדת לו בן יפה זריו וממולח וכו', ותרב השמחה במעונו, ויעש השר טי, משתה גדול לכל שרי פולין וליטא במשך שלשים יום רצופים, ומרוב שמחה והלולים וכו' נשתקע בהוללות גם צעיר-רודם זה, ולא

זכר את חברו פוטוצקי, ואת הברית והשבועה שהיתה ביניהם – וישכחהו . . . .

עו.

ובני משפחתו ואבותיו של פוטוצקי, לא ידעו כלום מכל הנעשה אתו, ועל כן יצא הקול: «שהוא, הנסיך הצעיר, מת בדרכו בשובו לארץ אבותיו». כי זרימבה, אמנם, עמד בדבורו ובשבועתו, בזה שלא גלה לאיש מכל אשר נדבר בינו ובין פ. חברו.

ואולם, בין שרי הממשלה היתה רווחת הדעה: «שהוא, פ. הצעיר, לא מת, וכי הוא מתבודד ונחבא באיזה מקום נסתר». לכן שלחו פקודות-חשאיות לכל בתי הפקודות שבמדינה: «להתחקות על עקבות כל המתבודדים והנוזרים הציילנים שבכל מקלט ומנזר, אולי ימצאוהו».

ויהי כאשר הגיעו אגרות הפקודות גם לחצר השר ט. באותה שעה זכר זרימבו את חברו ויך לבו אותו על שלא עמד בברית האלה והשבועה שהיתה ביניהם בדבר התגירותם. אף הוא הבין: כי פ. כבר נמצא בודאי באמסטרדם ובודאי כבר עשה מעשה ונתגיר, ואך הוא נשתקע בטומאה וכו'. ויתהלך סר וזעף כל הימים, עד כי הודו נהפך עליו למשחית ולזוועה. וחזתנו השר ט. הרגיש בדבר וישאלהו פעם בפעם פשר הדבר, ובשל מה ועל מה זה? וזרימבה אמר לו: «כי נכספה נפשו לנסוע למרחקים», כדרך אצילי פולין בימים ההם, וכי זוהי סבת מחלתו ורוע-פניו וכו'. ו«אם יואיל לתת לו מרכבה עם סוסים טובים ודי-כסף להוצאות דרכו למרחקים, בודאי תצמח לו מזה רפואה שלמה עם בריות-גופא, ושב ורפא לו».

והשר ט. באהבתו אותו מאד, עשה את בקשתו ונתן לו כל אשר שאלה נפשו, ובעוד ימים מספר יצא זרימבה לדרכו עם אשתו הצעירה ועם בנם הילד. בדרך עשה ירח ימים גם אצל אביו ההגמון, וכשקבל עוד די-כסף מחזתנו השר ט. נסעו לקניגסברג, שבה שהה ימים אחדים ויתחקה ברוב שכלו המפותח על שרשי אמונת הגרמנים שכבר צורפה וזוקקה מחשכת הקתוליציזמוס לפי למודי לותר מורם-להועיל ומתקנם החרוץ וכו', לאט לאט ראה והכיר בה: עד כמה נעלה ורוממה היא על אמונת אבותיו אנשי ליטא ופולין, השקועים בבערות הקתוליזמוס האליילית וכו'.

ואולם לעשות דרכו הלאה קצרה ידו כי אזל הכסף מכיסו. והוא כתב שוב לאבי-אשתו מכתב ובקש כסף «די לקנות להם נכסים וקרקעות בארץ פרייסין בכדי שיוכלו להתקיים ולחיות בכבוד ובשלחה בארץ גכריה». והשר ט. באהבתו הגדולה לחתנו זה ולבתו מיהר ושלח להם הרבה כסף וזהב

להבטיח אותם במקייתם וכלכלתם לזמן רב. ובבוא הכסף פתה את אשתו לרדת עמו באניה היורדת אמשטרדמה. וכבואם שמה קנו להם ארמון יפה ויגורו בו ויתענגו על רוב שלום השורר בארץ נאורה זו, מה שאין דוגמתה בכל אירופה.

אך לא ארכו הימים וזרימבה הלך אל הרב הראשי והביע לו את חפצו העז – להתיגר. אף הקצה לו חדר מיוחד באגף ארמונו לבוא שמה עם יתר הרבנים והמוהל וכו' בכדי למול אותו ואת בנו.

הרב ובית דינו לא התמהמהו, וימהרו לבוא אליו. כי על-כן היו כבר רגילים במקרים שכאלה, משנות מאות: שהיו באים אליהם אנוסים (מאראנען) מספרד ומפורטוגל לעשרות ולמאות, בכדי להמול אצלם, ועל פי רוב עם בניהם, ויש אשר גם עם נכדיהם. וכך נימול גם זרימבה ובנו הילד שמלאו לו אז חמש שנים.

עז.

אשתו לא ידעה מזה מאום, וכל אותם הימים ששכב חולה וכואב עם הילד הנימול באחד החדרים שבארמונו תחת השגחת אחרים בסוד . . . היתה היא נשקפת בעד החלון, מחכה ומצפה בכליון עינים לשיבתו עם הילד, שכפי שאמר לה: נסע אתו לאיזה מקום לכמה ימים, ובראותה כי בוששו לבוא הלכה עם שני עבדיה לבקשם ולשאול עליהם ולא יכלה למצוא עקבותיהם. ככה הלכה קדורנית שחוחה ונדכאה מעקת לבה. ופתאום הדביקה ברחוב שליח מיוחד מבעלה ששלחו להודיעה: «כי הוא והילד נתגיירו ונימולו, וכי שניהם שוכבים כואבים באחד החדרים שבאגף הארמון שלהם».

כשמוע האשה את הדברים האלה התעלפה ונפלה באמצע הרחוב באין אונים, וגם עבדיה נבהלו מאד והרימו קול בוכים, מר צורח. ויסובו אותה נשי-הרחוב שנודמנו באותו מקום, ובדי עמל הצליחו להשיב לה את רוחה.

כשנרגעה קצת ספרה להן דבר אסונה הגדול הכפול שבעתים מכל צד: ראשית-כל, הרי סכנת נפשות יש בדבר (כי חשבה לתומה: שגם כאן, כמו בליטא ובפולין, אחת דתו של מתגייר – להשרף חיים). והשנית: היא, – מה תהא עליה? . . .

אפס כי הנשים נחמוה על המקום ויבינוה דעת: כי אין כאן שום סכנה בדבר לפי חוקי הארץ, שממשלתה אינה מבדילה בדת ובאמונה, וכי מעשים בכל יום הם שבאים גדולי ספרד ופורטוגליה, מהאנוסים, ומתיהדים פה בריש-גלי, ואין פוצה פה ומצפצף.

נפש האשה שקטה לשמע דברי נחומים הללו, ותשב הארמונה. היא נכנסה ישר אל החדר שבו שוכבים בעלה ובנה, ובקשה ממנו על נפשה: «שיגייר גם אותה, בכל חפצה העו שנתעורר בה עכשו לקבל עליה את דת ישראל».

הוא ברכה במועל כפים ובהגיג לבב. ואחרי שהודיע לה בקצרה את כל אותן החומרות שבדת ישראל, והקושיים הרבים למלא אחריהן בדיוק ובפרט לגיורית, הבאה מחדש, ולא חנכה כלל בהן מעודה וכו' וכו'. ואולם היא עמדה בשלה. וירא כי מתאמצת היא ללכת אתו, וכי היא עומדת חזק על דעתה מבלי לזוז הימנה. אף נוכח לדעת שווי לא השפעת הרגע והמצב, שלח לקרוא לנשים צדקניות יודעות דת ודין, ולמדו אותה דת ישראל כהלכה, וביחוד – הלכות נשים וכו'. וכאשר נבחנה בידיעותיה מטעם הבית-דין-צדק, הלכו עמה הנשים המלמדות בראש משלחת של הרבנים, כנהוג, ויטבלוה במקוה, ותהי לבת-ישראל כשרה, וכך שבה לבעלה, שזה עתה שב וקם מחליו, ובשמחה רבה הודיעתהו:

– הנני, בעלי היקר, גם אני נתגיירתי כמוך ויהודיה אני!
– שפיר, יאה בתי – אמר לה בעלה בענות חן מיוחדת – ומאד ישמח לבי ותעלוזנה כליותי על זה. ואולם עליך להסכים עמדי עוד בדבר אחד, בגין הדת הקדושה והנשגבה שקבלנו עלינו, והוא: ברצוני לגרש אותך כדת משה וישראל, ולקחת לי לאשה בת-ישראל כשרה באמת, שהורתה ולידתה היתה בקדושה דתית וגזעית ממקור ישראל. ואת גם כן תנשאי ליהודי-אמתי על פי מולדתו, ובזה נבוא שנינו אל הקודש, ונוכל לקיים את כל המצוות והדינים כראוי. כי על כן ילמד אותך בעלך היהודי את כיו, ואשתי היהודיה – תלמד אותי, וכך נהיה שנינו ליהודים ממש בפועל.
כשמוע האשה את דבריו נבהלה מאד. אך כרגע הבליגה על יגונה ומבוכתה, ותען לו בשכל אמריה:

– שמע נא מה שקראתי בספרים: מעשה בשני חברים שתעו מני דרך כמה ימים והיו בסכנה גדולה למות ברעב ובצמא אף להיות טרף לחיות השדה. ויהיו בוכים ומתפללים לאלהים, עד שנפקחו עיניהם ומצאו את הדרך הנכונה לבית מלון-אורחים, שבו מצאו גם לחם ומים וכו', וישמחו ע"ז שמחה רבה מאד. ויאמר האחד להשני: עכשו שמצאנו את הדרך הנכונה, הבה נפרדה איש מעל אחיו, אתה תלך לימין ואני – שמאלה וכו'. ויען אותו חברו לאמר: וכי כך עושין לבני-לויה? האומנם כך הוא הצדק והיושר, שבשעה שתעינו הלכנו יחדו בצוותא חדא, ועכשו כשבאנו להדרך – נפרד? –

לא! יחדו בצרה היינו, ויחדו נשמח ונברך למי שפקח את עינינו לנחותינו הדרך הישרה וכו'».

דבריה השמיעו עליו מאד, ולא נתנה עוד לגמור את ה«נמשל», וימהר לנחם אותה ולדבר על לבה, וילך אתה לבית ועד הרבנים ויקרשנה לו לאשה כדת משה וישראל, ויגר אתה ועם הילד זמן רב באמשטרדם, ואחרי כן יצאו ועלו לארץ ישראל ויחיו בה עד שנות שיבה, ימים רבים, ומתו כמות כל אדם בשיבה טובה ובשם טוב ושארית בישראל!

עת.

ואולם, לא כן היה סופו של הנסיך פוטוצקי. הוא לא מת בשלום על משכבו, כי לגדולות נוצר – לקדש שם שמים על ידו, ולהיות נערץ ונקדש בישראל לדור דורים.

אחרי שנתגייר באמשטרדם וקורא לו שם בישראל אברהם בן אברהם, הלך אף הוא למסעיו, כאברהם אבינו בשעתו – אבי הגרים שבכל דור ודור! תחילה עלה לארץ ישראל, ומשם ירד מצרימה, ושב לאיטליה, סובב הולך בארצות יון, מוקדון, סרביה, אוסטריה וגרמניה וכו' עד שבא לליטא ונשתקע בעירה קטנה איליה שבמחוז וילנה, והיה יושב יומם ולילה שוקד על התורה ועל העבודה באחד מבתי-מדרשיה, ואנשי העיר קראו לו «גר-צדק», אף-על-פי שלא גלה את סודו לאיש. והם היו מכבדים אותו מאד וספקו לו את כל צרכיו.

מאין נודע להם לאנשי איליה כי «גר צדק» הוא חובש-בית-מדרשם הלז? – חידה היא עד היום זה. משערים: כי מבטו המזור, וחזות פניו ששכנה עליה אצילות-חיצונית של שחצנית-פולין מתחבאת מתחת ליקהת קמטי מצחו, והוד נפלא שהיה חופף עליו כל היום, חרף כנעתו והתגלגלו בבית-המדרש וכו', הם הם שגלו עליו במדה ידועה לדעת מצפוניו . . .

ועוף השמים הולך את הקול: כי אותו «גר צדק» המסתתר בין חובשי ביהמדר' וכו' הוא בן למשפחת האצילים הגדולה לבית פוטוצקי! ולאט לאט, מפה לאוזן ומשיחה לשיחה, נודעו כל בני העיר היהודים: שהוא הוא אותו נסיך צעיר פ. שאבד לפני כמה שנים, ושמחפשים אותו בכל המדינה ומעבר לה. היהודים, כמובן, שמרו את סודו באמונה אתו, עד שאירע מעשה: פעם אחת הציק לו מאד בבית המדרש נער שובב אחד בן חייט יהודי, שהיה מקפץ ומדלג על העמודים ובין האיצטבאות והספסלים, ועושה העויות משונות לבלבול ולהפריע בעדו מהגות בתורה. קצף עליו גר-צדק זה וגער בו:

שלא יעשה מעשים מגונים ומכוערים שכאלו בבית ה'. והנער לא חת ולא זע, והמשיך את מעשהו בפראות גסה, ועוד ענה לו עזות ודברי נבלה וחוצפה, עד כי לא יכול עוד הגר-צדק להתאמץ, וקרא לכל העומדים עליו: «מובטחני בו בבן-ממר זה שלא יוציא את שנותיו בדת ישראל, ומרחציף כולא האי – שמע מינה ממור הוא, וחוקה היא שאיננו מזרע ישראל».

והדברים הגיעו לאזני החייט אבי-הנער וחרה לו הדבר מאד, והלך לשר העיר וגלה את אזנו על אודותיו. תיכף לקחו את הגר-צדק מבית המדרש, אסרוהו בשלשלאות של ברזל, ושלחוהו עם אסירי המלך לוילנה. ושם הכירו בו השרים והשופטים את בן-פוטוצקי האובד לפני כמה שנים.

עט.

רבות עמלו והשתדלו השרים הגבוהים, ובני משפחתו הנשאה – להשיבו אליהם. בשוותם לנגד עיניו את שפלות מצבם של היהודים, ורוממות משפחתו הוא, המטוארה בפולין וליטא ובכל העולם וכו'. והוא באחד . . . ולא השיב להם עכ"ז מסוב ועד רע, עד שהואיל לבקרו בבית-האסורים, גם הבישוף הגדול ראש כמרי פולין הקתולית, וידבר על לבו שעות וימים. השתדלו בדבר גם כהני האפיפיור שבאו לשם זה מרומא וידברו אתו ארוכות וקצרות, לשדלו בדברים, להחזירו למיטב – ולא הצליחו; באו אליו כל אחיו ואחיותיו וכל קרוביו הנסיכים מבני משפחתו, וינסו אף הם לדבר על לבו: כי ישוב אליהם וכו'. אגב דרשו ממנו, למצער, שיגלה את ראשו ויסיר כובעו, לכבוד השרים הרמים והכהנים הגדולים שבאו לכבודו וכו'.

– כן הוא – השיבם ע"ז בניחותא – בדין הוא, אמנם, שעלי לכבדכם כמנהגכם, בהסרת כובעי לפניהם, בהיותכם כולכם שרים גבוהים ומכובדים, ואני יהודי דל-תלכה מעונה אלהים ומדוכא, ושרוי בצער ובגלות. ואולם, מכיוון שהבאתם אתכם גם את צלם-יראתכם המתימר לבן-אלהים וכו', לכן לא אגלה את ראשי אף לפניהם אתם, וע"ז תסלחו נא לי.

והכהנים ובני משפחתו הוסיפו לשלוח אליו ביתה האסורים, נשים עדינות ויעלות חן ממרומי-עם-הארץ, בתקותם להשפיע מהודן ויופיין עליו, ובחלקות זו שתו לו במחמאות פיהן ושפתי-שושנים שלהן. והוא לא זע ולא שעה אליהן, אף היה מסתיר את פניו מהן מלהביט בהן, ולא ענה אותן דבר. וכן ישב במאסר שנה תמימה, במצור ובמצוק אשר הציקו לו מסביב. צרותיו עלו למעלה ראש; את מלבושיו לא החליפו לו כל אותם הימים, עד כי רמה כסתה את כל גופו שרחשו עליו כל רמש וכנים וכו'. ובכל זאת

עמד טעמו בו, ולא נתן תפלה באלהים, ונשאר נאמן לאלהי ישראל שבא לחסות בצל כנפיו. הוא קבל עליו באהבה את כל יסוריו, והיה אומר להתולעים והרמשים: «אכלו, אכלו, את שארי ובשרי, על חטא שחטאתי לפניכם במאכלות אסורות ובבשר טרפה וכו'» והיה מצדיק עליו את הדין, וישא בשרו בשניו וסבל וכו', עד בוא חג השבועות.

בו ביום הרבו לדבר על לבו הארכי-בישוף וכל קדושי עמו, ובהוכחם לדעת, כי משחיתים הם דבריהם על אוזן לא שומעת, ענוהו בענוים קשים ומרים לפי שיטת האינקוויזיציה הקדושה מספרד. והוא היה מחרף ומגדף אותם ואת משיחם וכו' וישחק להם וילעיבם מאד. ועל כך גזרו: לחתוך את לשונו מפיהו בעודו בחיים, ואחי"כ – ישרפוהו חיים.

הדבר יהיה ביום שני של שבועות שנת תק"ט (1749) והוא אז בן שלשים שנה.

אימה גדולה ופחד נורא ואיום נפלו אז על כל היהודים בליטא, ובוילנה ביחוד. חשובי העדה הזהירו בכל תוקף: לבל יצא איש מפתח ביתו כל אותו היום, כי גדלה מאד חמת הגוים על היהודים, שהגר-צדק כה לעג להם ולאמונתם וילעיב בהם בשעת מותו, עד כי היו בעיני עצמם ללעג ולקלס וכו'. והיו חיי היהודים תלויים להם מנגד בו ביום, וכמה ימים אחריו, מרוב פחד ובהלה. רק איש אחד היה ושמו ר' אליעזר סירקיש, ולו לא היתה חתימת-זקן, והיה דומה בתארו לכהני הנוצרים הקתולים. ולבש האיש בגדי גוים והתחפש עד לבלתי הכירו, והוא גר לא רחוק ממקום המוקד שהוכן לשרוף עליו את הגר-צדק. והוא שהצליח במסירות נפש, להגיע עד התליין וישחד אותו בדי-כסף, שיתן לו אבר אחד מגוית הגר-צדק הנשרף, והלה נתן לו מעט מאפרו ואצבע אחת, שהובאו אחרי-כן לקבר ישראל ב"בית העלמין" הישן, – היא מצבת קברו עד היום הזה.

וכל שאר אברי הגוף הקדוש הזה נשרפו ותעל שועתם ועשנם השמימה! ועד היום עושים יהודי וילנה אזכרה לנשמת ר' אברהם בן אברהם גר-צדק וקדוש» בכל שנה ושנה ביום ב' דשבועות, בבית הכנסת הגדול, ובעוד כמה בתי כנסיות ובתי מדרשות, וכן גם בהעירה אֵילִיָה, שבה היה, כאמור, יושב ולומד כחובש בית המדרש וכו', ובה גם נתפס ונאסר.

פ.

מצדי אני, אוסיף מה שאירע לי, בנוגע לאותה עובדה של הגר-צדק למשפחת פוטוצקי:

הדבר היה בשנת תרמ"ה בהיותי עוד צעיר לימים, ואני הייתי בעיר המלך חרסון שברוסיה הדרומית, ואתאכסן במלון אחד שבו ביחוד מתאכסנים סוחרי העצים ומשלחי הרפסודות והדוכרות על פני הדגיפר, שברובם היו מיהודי ליטא. ובאותו חדר-אורחים-כללי המלא מסות מפה אל פה, הרגשתי ביהודי אחד בגיל הבינוני (כבן ארבעים) שהיה ישן בשיכבתי, והיה אומר «ודוי» כל לילה ולילה לפני מסתו קודם שעלה עליה לישון, ממש כמי שמתעתד למיתה באותו לילה. וכמה שלא שאלתי ודרשתי וחקרתי את יתר האורחים שכבר הסכינו אתו ולא התפלאו ע"ז כלל, ולא יכולתי להוציא מפהם דבר מתקבל על הלב, אלא שהיו מתלוצצים עליו ואומרים: בוודאי כבד-עוון הוא מימי נערותו» . . . .

לאט לאט הורגלתי אתו אף אני ותרגלתי לו בנוגע אלי, ושדלתי בדברי נחומים ומרגיעים, ויתגלה לפני לאמר:

— אנא מדבית האי חייטא קא אתינא, זה שמסר את הגר-צדק, זכרונו לברכה, בידי השופטים, על אשר גנף אותו ואת בנו השובב (ראה למעלה). והוא, בהאסרו, קללהו באותה קללה נמרצת שנחתה על בית עלי לאמר: «ולא יהיה זקן בביתך כל הימים — — — — — וכל מרבית ביתך ימיתו אנשים» (שמואל א', ב', ליב-ל"ג).

ובשביל זה, אנו, יוצאי חלציו, מתוודים בכל לילה ולילה, למצער לכפרת עוון וכו'.

— שמא ידועים לך עוד איזה פרטים בנוגע לעובדה זו של הגר-צדק ומאורעותיו?

— לא, חוץ ממסורת-אבות זו שהיא גם עובדה ההולכת ונשנית בכל דור ודור, בינינו יוצאי חלציו אותו חייט, אין אתנו יודע עד מה. ומשער אנכי — הוסיף לנמק את דבריו — שהפולנים בכלל, ומשפחת פוטוצקי בפרט* השתדלו בכל האמצעים שהיו בידם, להשכיח את הדבר, וממילא נשכח הכל, מלבד אותם הזכרונות שנשארו בידי היהודים המתפללים לנשמתו ביום השרפו, בכל יום ב' דשבועות, ואותו זכרון מר ונמהר של משפחתנו אנו, שאך במקרים בודדים אנו עוברים את הגבול של «לא יחצו ימיהם», כלומר: למעלה משלשים ושלש שנים כפי שהסיקו חז"ל (הוא היה בן תורה), וכבר עברנו את גבול העונש שבתורה

* על יד עיר סולדתי דובבא (מתו אומן פלך קיוב ברוסיה) גרה משפחה אחת, סניף וענף משפחת פוטוצקי, ארוני הכפר הגרול פאדוויסאקא, ובאמצעות דודי שהיה מקורב להם לקחתי עמם דברים עמין, ואף הם אשרו לי: שאבות אבותם השתמשו בכל האמצעים לסתות ולהשכיח מאורע אי נעים (להם) זה. ואולם ידוע ידעו סמאורע זה..

«פוקד עון אבות על בנים ועל שלשים ועל רבעים», ועדיין לא נושענו... למרות מה שלפי המסורת שבידינו, גם אבינו־פושע זה, החייט, עשה תשובה בסיגופין גדולים ומת מיתה משונה וכו'».

וכשהרציתי את הדבר לפני הרב דמתא, הרי גרשון דוב פינסקר ז"ל, שהיה ג"כ ליטאי, העיד אף הוא לי: «שהוא יודע כמה נינים ונכדים הנושאים עליהם שמו של אותו חייט המוסר ומלשין וכו' בתור יוצאי־חלציו, ואף אחד בהם לא האריך ימים יותר מגיל הבינוני וכו'».

ובהאינסטיטוט האידי למדעים שבוילנה, מסר זה לא כבר יהודי אחד מהעירה איליה, חומר מענין ע"ד משפחת החייט הזה המוסר את הגר־צדק. והם עד היום מוחרמים מהעדה, ואינם מתחתנים עמהם. (מורגן זורנל 13.12.929) (נשלח לי ע"י הסופר נ. ש. ליובאוויץ מברוקלין).

בעיר מגורי עכשו חיפה בא"י, סיפר לי הישיש המלומד והתורני מר יעקב הכהן שיכ"ב, אף נתן לי זה בכתב**): «כי לפני שבעים ואחד שנה בהיותו בוילנה, התודע לאחד מיוצאי חלציו אותו חייט־מלשין, שהיה מענה את עצמו בסיגופין נוראים וכו' לכפרת פשע אבי אותה משפחה». וזקנים שבדור ספרו לו: «כי אותו חייט, בסוף ימיו, חזר בתשובה, והיה מתגולל ומתרפש בעפר בחצר ביהכ"ס, עד שפעם אחת נפל בבית הכנסת פנימה מעל האיצטבה ונתקל באיזה סכין שנחת עמוק בחזהו, ומזה מת ביטורים גדולים ונוראים». — עד כאן במה שנוגע לאותם שני הגרים הקדושים פוטוצקי וזרימבה.

פא.

אחרי גרי הצדק הללו (פוטוצקי וזרימבה) יבוא עוד גר־צדק אחד בשם יצחק בן אברהם, הנקרא בפי כל «ר' יצחק גר» ככתוב בשער ספרו «זרע יצחק» שנדפס באמשטרדם בשנת: **כ י ל א ד ב ר ר ק ה ו א** מכם כי הוא חייכם לפ"ק (עולה תקמ"ט — 1789).

והנה פרטי תולדותיו של המחבר והשתלשלות התייודות, והשתלמותו בתורה עד כדי לחבר ספר מוסרי וגדל ערך שכזה, נעלמו ממנו. ונסתפק

* כאשר נדפסו דברי אלה ב„הארץ“ (סיון תרפ"ט) קבלתי סכת סהחכם הישיש ר' יעקב שיכ"ב בזה"ל: „וכורני, לפני שבעים ואחת שנה, ספרו לי בוילנה זקני הרור, שאותו חייט מוסר היה מתענה מאד בביהכ"ס ושכ בתשובה שלימה, והסוף היה שנפל (במקרה, או בכוונה תחלה? — לא ידוע) על סכין חד ומסורט ונתחך צוארו, וסת במיתה משונה». —

** ראה למעלה הערה *).